

Koldingbogen

ÅRSTAL:	1986
FORFATTER:	Torsten Sørensen
TITEL:	Fødselshjælp og jordemødre i Kolding omkring 1800.
KORT RESUME:	De første jordemødre i Kolding i 1797. Maren Frederiksdatter og Johanne Pedersdatter.

Fødselshjælp og jordemødre i Kolding omkring 1800

Af Torsten Sørensen

Helt fra gamle dage har der været jordemødre i Kolding, men det var selvlærte kvinder, hvoraf mange uden tvivl ydede en værdifuld hjælp; andre var ikke lige heldige, og i 1661 blev jordemoderen Trine Madsdatter henrettet, fordi hun bevidst havde fremskyndet en fødsel, for at barnet ikke skulle overleve.

I slutningen af 1600-tallet blev man klar over, at jordemødrenes viden om graviditet og fødsel var utrolig mangelfuld. Lægen Thomas Bartholin, som ikke selv kunne drømme om at bistå ved en fødsel, foreslog, at jordemødrene skulle undervises af lægerne, men dette forslag strandede, fordi lægerne vidste mindre om fødselshjælp end jordemødrene. Det var nemlig uværdigt for de fleste læger overhovedet at give sig af med den såkaldte jordemoderkunst.

I 1759 oprettedes Den kgl. Fødsels- og Plejestiftelse i København; dermed var begyndelsen gjort til en formaliseret undervisning af både jordemødre og læger. Men selv om forholdene omkring uddannelsen i fødselsvidenskab på Fødselsstiftelsen nok nåede en højde, som selv udlandet beundrede, kneb det gevaldigt i provinsen. Det fremgår af en opgørelse, som fysikus i Viborg, Johann Philip Rogert, i 1783 sendte til kongen, at ud af godt 16.400 fødsler i perioden 1772-1781 døde næsten 400 kvinder i tilslutning

til fødslen, og at næsten 17% af børnene enten var dødfødte eller døde, inden de var 6 uger gamle.

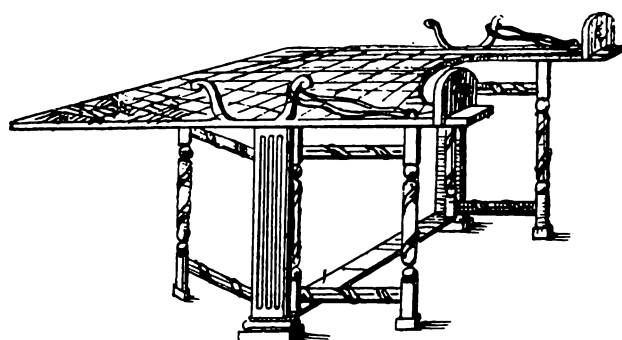
Der var således god grund til at forbedre fødselshjælpen uden for København, og for at udnytte lærepladserne på Fødselsstiftelsen så retfærdigt som muligt, besluttede man i 1787, at der fra hvert af de danske stifter måtte oplæres to jordemødre hvert andet år.

I forhold til mange andre byer gik der i følge jordemoderkommissionens protokol relativt mange år, inden en jordemoder fra Kolding blev uddannet på jordemoderskolen. Men den 6. december 1796 kunne borgmester Hans Diechmann skrive til en kreds af byens borgere, at »Magistraten for at forbedre Fødsels-Hielpen herpaa Stedet har foranstaltet, at en Borger Kone paa Kongelig Bekostning nu oplæres ved Fødselsstiftelsen i Kiøbenhavn for at blive Jordemoder her i Byen«. Tanken om, at ukyndighed i jordemodervidenskab og »Hielpe-Redskabernes Mangel« muligvis var årsag til, at »Mangen Mand sukker over Tabet af en Kier Egtefælle, og at smaa uopdragne Børn maaske savne en for tidlig bortdød øm Moders Pleie« havde i øvrigt gjort et så dybt indtryk på ham, at han ikke kunne tilbageholde et ønske »om at faae en Jordemoder-Stoel til almindelig Brug

anskaffet«. Han havde derfor selv bekostet en sådan stol af nyeste indretning for en pris af 36 rigsdaler 1 mark og 2 skilling, som han håbede at få refunderet gennem bidrag fra de bedre stillede familier, som da heller ikke svigtede ham.

Hvordan den nævnte jordemoderstol har set ud, ved man ikke, men Diechmann skrev, at den var indrettet som angivet af professor ved Fødselsstiftelsen, etatsråd Matthias Saxtorph, og i så fald har den nok set ud som angivet på billedet nedenfor. Der har således ikke været tale om en stol, men snarere om et leje, som jordemoderen medbragte, når hun blev kaldt til en fødsel. At der har været tale om et fødeleje og ikke en stol, passer også med det overslag over udgifterne til fremstillingen, som snedker S. Becher og smed Laes Knusen udfærdigede den 26. november 1796. Det dyreste ved fødelejet var nogle lærredsbetrukne krølhårsmadrasser, som sadelmager L. F. Koll kunne fremstille for en pris af 17 rigsdaler og 3 mark.

Borgmester Diechmann var så begejstret for fødelejet, at han den 19. december 1796 skrev til amtmand Carl Friederich von Hellfried, at »Da ieg har anseet det nødvendigt til Fødselshielpens Forbedring, at en Accoucheur-Stol [fødeleje] til

Byens Ieg

Summa af de for den 26. Novbr. 1796. indkomne Betalinger til den af Byens Indvaanere, som af vedlagte Subskription højgunstigt vil erfares, og skulle Deres Højvelbaarenhed ønske, at flere af Stiftets Kiøbstæder blev forsynet med en saadan Stol, kan der forferdiges her i byen af samme Indretning som ovenmeldte for 28 Rigsdaler 1 Mark og 10 Skilling.

Det er uvist, om en produktion af den nævnte »Stoel« kom i gang, men på borgmester Diechmanns initiativ havde Kolding nu fået et fødeleje, som nok var primitivt, men som dog betød,

S. Becher, Laes Knusen
Snedker, Smed

21007

at det for jordemødrene var langt lettere at hjælpe de fødende, end når fødslerne foregik i mørke alkover eller på fire sammenbundne stole.

Sandsynligvis var det også den virksomme borgmester Diechmann, der tog initiativ til, at borgerkonen Maren Frederichsdatter fra Kolding kunne rejse til København for at blive uddannet til jordemoder på Den kgl. Fødselsstiftelse. Inspirationen til dette initiativ kom formentlig fra den første distriktskirurg i Kolding, Johannes Kræmer, som inden sin ansættelse her i 1788 havde været kirurg i Viborg, hvor lægen Philip Rogert, som allerede nævnt, var dybt interesseret i at forbedre fødselshjælpen i provinsen og derfor havde foreslået kongen, at der skulle oprettes en fødselsstiftelse og jordemoder-skole i Viborg; det blev nu ikke til noget, men at problemerne med fødselshjælpen blev drøftet mellem dr. Robert og kirurg Kræmer, er der næppe tvivl om. I hvert fald har Kræmer givet bevis på sin interesse for jordemødrenes uddannelse. Han underviste således i 1797 en kone fra Seest i jordemodervidenskaben på en sådan måde, at hun kunne blive eksamineret af stiftfysikus Andreas Friedsch i Ribe, der udfærdigede følgende attest: »Paa forlangende har jeg underskrevne i Dag nøyagtig examineret Dorthé, Niels Jensens Kone af Seest, der af Districts Chirurgus Hr. Kræmer i Colding er underviist i Jordemoder-Videnskaben, og fundet hende saa grundig underrettet i bemeldte Videnskab saavel i den theoretiske som practiske Deel, at jeg med Fornøjelse og fuld Overbeviisning kan anbefale hende som særdeles skikket til at forestaae og udøve [et] Jordemoder-Embedet, naar hun dertil maatte blive beskikket«. Kræmer anbefalede hende samme år i et brev til amtmand von

Hellfried og bad om, »at denne Kone maatte være i Erindring ved en eller anden Vacance paa Landet«. Dorthé Jensen blev vist siden ansat som jordemoder i Seest.

Distriktskirurg Kræmer boede med sin familie i Vestergade nr. 25. Ved siden af ham i nr. 23 boede politibetjent og senere rådstuetjener Hans Pedersen Almind, som i 1792 var blevet gift med den 25-årige Maren Frederichsdatter fra Tinneth. Det er højest tænkeligt, at det var dette naboskab, der gjorde, at distriktskirurgen begyndte at undervise Maren Frederichsdatter i fødselsvidenskaben, hvorefter hun egentlig blot kunne have ladet sig eksaminere af stiftfysikus Friedsch i Ribe for at få attest på, at hun var jordemoder. Maren Frederichsdatter ønskede imidlertid, formentlig efter påvirkning fra Kræmer, at blive undervist og eksamineret på Fødselsstiftelsen i København. Da hendes mand som politibetjent jævnlig må have haft sin gang på rådhuset, har han haft mulighed for at lægge et godt ord ind for sin kone, og sammen med distriktskirurgens anbefaling har dette bevirket, at Maren Frederichsdatter i efteråret 1796 kunne begynde sin jordemoderuddannelse. Hvordan hun tilbragte tiden i København, og hvor hun boede, er uvist, men den 11. maj 1797 blev hun eksamineret af Den kgl. Jordemoderkommission, som attesterede, at Maren Frederichsdatter var bleven »overhørt i Giordemodervidenskaben og alt, som angaaer en Giordemoders Forretninger hos Frugtsommelige, Barselskvinder og nyfødte Børn, og befundet saa kyndig og dygtig, at Commissionen herved erklærer hende beqvem til en Giordemoders Forretning og Embedet«. Få uger senere, den 1. juni 1797, blev Maren Frederichsdatter ved et møde i Kol-

Vestergade 23-25 i 1905.

ding rådstueret beskikket som jordemoder for Kolding købstad, som dermed for første gang havde fået en jordemoder, der var uddannet og havde bestået eksamen fra jordemoderskolen i København.

Fra gammel tid var kvinderne vant til, at fødslerne var noget, som de selv klarede med erfarne

koners hjælp. Og da der i slutningen af 1700-tallet så småt begyndte at dukke jordemødre op, som var udlært på Fødselsstiftelsen, blev disse nye jordemødre mødt med den dybeste mistro. Der skulle kun et lille uheld til for at spolere en i øvrigt dygtig jordemoders rygte, så ingen længere ville bruge hende. Men ud over talrige pligter

havde en uddannet jordemoder dog også nogle rettigheder, og hun havde krav på at blive tilkaldt til fødsler i det distrikt, hvor hun var beskikket. For at sikre sig, at dette skete, udkom en Kancelliplakat den 29. april 1791, hvor der i § 1 var fastsat honorarer for jordemødrene, nemlig tre mark fra gårdmænd, to mark fra husmænd og en mark fra lejere. I købstæderne skulle borgerne betale tilsvarende alt efter deres erhverv og sociale status. Mere interessant er imidlertid § 2, hvor der står, at selv om den eksaminerede jordemoder ikke blev brugt ved en fødsel, skulle hun alligevel have fuld betaling, med mindre hun var ude i anden forretning eller havde andet lovligt forfald, som umuliggjorde hendes tilstand ved den pågældende fødsel.

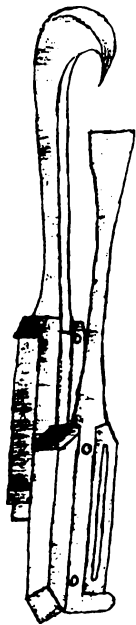
Der nævnte § 2 skulle i mange år give anledning til meget besvær og irritation ikke blot for dem, der skulle efterleve forordningen, men også for dem, der skulle håndhæve den. Herredsfoged Hans Junghans i Kolding fandt paragraffen meget uretfærdig; den 8. juni 1797 skrev han til amtmand von Hellfried, at der var adskillige steder, »især her i Jylland, hvor Beboerne deels formedelst Districternes Vidtløftighed af 2 a 3 Mile, deels af Mangel paa heste til Befordring i de Egne, hvor [man] maaske bruger Stude og Køer baade til Kiørsel og Pløining, endelig formedelst Beboernes muelige Fattigdom, enten slet ikke eller dog kuns med den yderste Besværlighed [ville] være i stand til at faa den eksaminerede Jordemoder hentet til sig. - For saadanne ville det være meget haardt, om de skulle kunne tvinges til at betale en Jordemoder, af hvilken de ingen Tieneste havde haft, ei heller kunne af ovenmeldte eller andre Aarsager faae«. Men Hans Junghans og andre med ham kunne dog

godt indse, at § 2 var et middel til at få højnet fødselshjælpens standard og en måde, hvorpå man kunne sikre de uddannede jordemødre et vist udkomme. Der er da også mange eksempler på, at de honorarer, som de havde krav på i henhold til § 2, blev inddrevet ved udpantning.

I det hele taget var jordemødrenes aflønning ikke særlig god. De fik et vist honorar for hver fødsel, og en fødsel kunne trække ud i flere dage. Endvidere fik den beskikkede jordemoder en fast løn af distriktet samt ildebrændsel og tilskud til huslejen. Men hvis der ikke var ret mange fødsler i et distrikt, kunne det være svært at leve af en jordemoderløn. I Kolding var det således et problem, at byen var for stor til en jordemoder, men for lille til to. Dette erkendte man allerede i 1797, for da skrev borgmester Hans Diechmann og rådmand Ejler Abell til amtmanden, at det var nødvendigt, at der i Kolding var to jordemødre, men da »disse ikke kan finde nødtørftig Underholdning, saa er vi Deres Højvelbaarenhed underdanigst anmodende, at nogle af de omliggende Sogner, nemlig Harth, Bramdrup og Seest, maatte henlægges under eet Jordemoder District med Kolding«.

Amtmanden sendte anmodningen til udtalelse hos herredsfoged Hans Junghans, som svarede, at efter hans mening var Seest sogn det eneste, som kunne sammenlægges med Kolding, men i Seest boede allerede en eksamineret jordemoder, og desuden ville det »have sine Besværligheder« med et sådant jordemoderfællesskab; Kolding burde derfor forblive et distrikt for sig selv.

I 1805 prøvede man igen, da en jordemoder ved navn Johanne Pedersdatter ansøgte om at blive ansat i Kolding. I sin ansøgning til amt-

Tang og saks til fjernelse af dødt foster. Fra lærebog i fødselshjælp 1830.

manden skrev hun bl.a.: »Deres Højvelbaarenhed har forrige Aar havt den Naade for mig at tillægge mig, som er examineret Giordemoder, et District af Højen, Ierlef, Ødsted og en Deel af Schibet Sogn, men da min Fortieneste i dette liden District, hvor Beboerne til deels ere fattige, er saa ringe, at jeg ei der kan erhverve mig det nødvendige til min og Familiens Underholdning, saa giver ieg mig den underdanige Frihed at bønfalde Deres Højvelbaarenhed, om De naadgunstigst ville beskikke mig til Giordemoder i Kolding, hvor der for nærværende Tid er en examineret Giordemoder, men [som] - saafremt dertil blev henlagt et District af Almind, Bramdrup, Harte og Seest Sogne - godt kunne ernære tvende Giordemødre«.

Pastor Vissing i Højen anbefalede hende varmt og skrev, at »saavel hendes Conduite i Giordemoder-Konstens Udøvelse som sædelige Forhold og det Talent at kunne omgaaes cultiverede Mennesker, forventer jeg, vil anbefale hende til større Lykke end den, hun hidtil har kunnet nyde blandt Bondestanden«. Også borgmester Diechmann og rådmand Abell anbefalede hende og ansøgte endnu en gang om, at Almind, Bramdrup, Harte og Seest sogne sammen med Kolding købstad blev et jordemoder-distrikt.

Det lykkedes Johanne Pedersdatter at blive ansat, og jordemoderdistriktet omkring Kolding kom siden til at bestå af Kolding købstad, Harte og Bramdrup sogne samt Nr. Bjert og Strandhuse byer.

Allerede året efter sin ansættelse klagede Johanne Pedersdatter over, at adskillige beboere i Bramdrup, Harte og Almind mark ikke havde benyttet hende som jordemoder. Hun mente derfor, at hun havde krav på honorar i henhold til forordningens § 2. Sagen blev undersøgt, og det viste sig, at langt de fleste af dem, hun anklagede, havde brugt Maren Frederichsdatter som jordemoder, og dermed var Johanne Pedersdatter ikke berettiget til honorar.

Blandt dem, som Johanne Pedersdatter havde anklaget, var selveste provst N. G. Blicher i Påby, som tog skarpt til genmæle: »Allerede nogle Aar før Johanne Pedersen blev ansat til Gjordemoder for Kolding og flere Sogners Beboere, var Harthe Sogn opfordret til at forene sig med Kolding om at holde Gjordemoder sammen, hvortil dette Sogn bestemte sig. Saalænge jeg har opholdt mig i Påby, er min Kone stedse bleven betient af den ældre examinerede Gjor-

demoder i Kolding, hvis Duelighed og gode Forhold i Almindelighed er bekiendt Af ovenanførte Aarsag har jeg i henseende til Gjordemoder anseet mig lige med Koldings Beboere og altsaa troet at burde nyde samme Ret som de, nemlig kun at betale den af Koldings Gjordemødre, som min Kone har Tillid til og lader sig betiene af«.

Således løb Johanne Pedersdatters klage ud i sandet, og senere må hun have forladt byen, for i 1811 skrev sognepræsten P. Raaschou: »Den ansatte Giordemoder i Colding hedder Maren Frederichsdatter. Hun er oplært i Lære Anstalten i Kjøbenhavn. Hendes Forhold har været og er ulastelige. Andre Giordemødre gives der ikke for Tiden her i Colding«.

Nogle år senere ansøgte jordemoder Anne Hedvig Schmidt om at blive beskikket i Kolding. Magistraten svarede, at man ikke havde noget imod, at hun praktiserede som jordemoder, men at byens mangel på penge gjorde, at man ikke så sig i stand til at yde hende fast løn, og at der i øvrigt aldrig var fremkommet klager over den i forvejen ansatte jordemoder. Maren Frederichsdatter synes således at have bestridt sit embede til alles tilfredshed. Hvornår hun sidste gang bistod ved en fødsel, vides ikke, men det må have været i slutningen af 1830'erne, for i fol-

ketællingslisten for 1834 anføres hun som 69 år og jordemoder; ved folketællingen i 1840 står der i listen, at hun er 75 år og på aftægt.

Maren Frederichsdatter Almind, Koldings første uddannede jordemoder, døde af »alderdomssvaghed« den 6. september 1846.

Litteratur

Eliassen, P. Det gamle og nyere Kolding. Kolding 1910 (1975).

Ingerslev, E. Lidt om vort transportable Fødselslejes tidlige Historie. Ugeskrift for læger 1915; 77:1310-9.

Ingerslev, V. Danmarks Læger og Lægevæsen fra de ældste Tider indtil Aar 1800. Bd. I & II. Kjøbenhavn 1873.

Møller, J. S. Moder og Barn i dansk Folkeoverlevering. København 1940.

Norrie, G. Det danske jordemodervæsens Historie. I: Danmarks Jordemødre. Charlottenlund 1935.

Utrykte kilder

Rigsarkivet. Folketællingslister for Kolding Købstad 1801, 1834 og 1840. (Kopi i Lokalhistorisk Arkiv).

Rigsarkivet. Fødselsstiftelsen. Jordemoderkommissionsprotokollen.

Landsarkivet for Nørrejylland. Kolding rådstuearkiv, Kopibog 1792-1798.

Landsarkivet for Nørrejylland. Kirkebøger for Kolding kirke (Kopi i Lokalhistorisk Arkiv).

Landsarkivet for Nørrejylland. Vejle amts arkiv. Indkomne breve pk. 197-199 og 455-459.

Fødets tang konstrueret af den franske fødselshjælper Andre Levret i 1747. Tangens krumninger gjorde det let at få fat om barnets hoved. De moderne fødestænger ligner i høj grad Levret's tang, der blev anvendt i mere end et århundrede.